

LOGOFĂTUL GAVRIL TROTUȘAN

de ADRIAN VĂTĂMANU

În ultimii ani ai domniei lui Ștefan cel Mare, apare printre dregătorii de la curtea acestuia și spătarul Gavril Troțușan. Nu va fi avut în acea vreme chiar funcția de spătar de prim rang, funcție deținută pe atunci de către Luca Arbore, care era totodată și portarul cetății Suceava, dar va fi fost al doilea sau al treilea în rang după acesta, care era și membru al sfatului domnesc.

Numele lui Gavril Troțușan îl întâlnim într-o primă citare în documente, pe vremea lui Ștefan cel Mare, într-un document nedatat, dar care pare să fie din anii 1501—1503, când Ștefan cel Mare este preocupat de alipirea Pocuției la Moldova și, având armată pregătită, intră în acest ținut și îl anexează, ținutul fiind cedat Moldovei încă de Vladislav Jagello în 1388, în urma împrumutului contractat de acesta la domnitorul Moldovei, împrumut nerestituit în întregime pe urmă și care dădea dreptul, conform clauzei introduse în actul de împrumut, ca Moldova să ocupe ținutul ca despăgubire.

Documentul care conține numele lui Gavril Troțușan, o scrisoare a lui Ștefan cel Mare, ne dezvăluie pe viitorul logofăt, trimis atunci la Brașov ca să cumpere „scări de șea, arme și funii, ce ne sînt de trebuință”. Scrisoarea este adresată „prietenului, birăului și tuturor bătrînilor din Brașov”. Ștefan cel Mare cere scutire de vamă pentru mărfurile cumpărate, „căci eu sînt al vostru pe viață și bucuros voi face pe voia voastră, oricare ar fi voia voastră”. Din scrisoare se desprinde și știrea că spătarul aducea la Brașov spre vînzare „marfă de-a noastră”¹. Scrisoarea lui Ștefan nu spune ce fel de marfă aduceau oamenii veniți cu spătarul Troțușan, dar presupunem că moldovenii aduseseră spre vînzare, în primul rînd, vite cornute și oai.

Data căsătoriei celei dintîi a lui Gavril Troțușan nu ne este cunoscută și nici din ce familie era acea Ană, prima soție a sa.

1 Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București 1913, Atelierele Grafice „Socec”, p. 467.

Pe una din pietrele funerare, vechi, din biserica din Părhăuți de lângă Suceava, ctitorie a lui Gavril Troțușan, găsim inscripția: „Acest mormint l-a înfrumusețat robul lui Dumnezeu, pan Gavril Troțușan logofătul cneaghinei sale, Anei, care s-a mutat la veșnicul locaș și este îngropată aici în anul 7029 (1520)“.²

Din lectura acestei inscripții, se vede că logofătul Gavril Troțușan a avut o primă soție, Ana, care nu este acea Ana, cea mai mică fată a spătarului Luca Arbore.³ Această soție a lui Gavril Troțușan a murit încă tânără. Este posibil ca ea să fi fost înmormintată în biserica veche, de lemn, care pare să fi fost aici înainte de zidirea bisericii lui Gavril Troțușan, care este terminată numai în anul 1522, după cum ne informează inscripția de la intrarea în biserică și care atestă că ea a fost zidită „de pan Gavril Troțușan logofăt... spre folos sieși și cneaghinei sale, Anei“.⁴

Dintr-un document din 12 martie 1587, când nu mai existau nici logofătul Troțușan și nici Sofica, una din fetele lui Luca Arbore, aflăm că „Petru Vodă întărește Onciului Herții și surorilor lui, Olenii și Mariicai, fiii Soficai, giupinesii lui Gavril vistiernic, satul Mandacăuții“.⁵ Satul se afla în ținutul Hotinului și venise în posesia celor de mai sus prin schimb cu postelnicul Dimitrie Barnovschi și cu sora acestuia, Mariica, ce luaseră în loc satul Mihalcăuții pe Vilia Seacă tot în ținutul Hotin. Despre copiii Soficai, fata lui Luca Arbore, ne informează și un alt document, cu data de 19 mai 1587, deci cu două luni mai nou decît cel amintit mai sus, și în care se afirmă că Petru Voievod, adică Petru Șchiopu „întărește lui Onciu Hearța și surorilor lui, Olena și Mariuca, copiii lui Costea, fiii Sofiții, fiica lui Luca Arbore... dreptele lor ocini“.⁶

Din primul document amintit mai sus, Gavril Troțușan apare ca soț al Soficai, fata lui Luca Arbore. Acest lucru a fost posibil după moartea timpurie a Anei. Din al doilea document reiese însă că și Sofica a avut un alt soț, Costea, care poate să fie Costea pîrcălabul, decapitat de Ștefăniță Vodă la Roman în septembrie 1523. E de conceput că Gavril Troțușan s-a căsătorit cu Sofica după moartea soțului acesteia, dat fiind că și el era văduv. Se știe că, după înăbușirea răscoalei boierești din septembrie 1523, dintre cei prinși fură decapitați de Ștefăniță Vodă, Costea pîrcălabul, Sima vistiernicul și Ivanco logofătul.⁷

Existența mormîntului Anei, prima soție a logofătului, în pronausul bisericii lui Gavril Troțușan de la Părhăuți, a făcut pe unii să creadă că această Ană este fiica lui Luca Arbore și că, de aici, ar rezulta că Troțușan

2 Simion Florea Marian, *Analele Academiei Române*, Seria a II-a, Tom. IX, 1886—1887.

3 Eugen Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 56.

4 *Ibidem*.

5 Academia R.S.R., *Documente privind istoria României*, vol. III (1571—1590), p. 343, document nr. 418.

6 *Ibidem*, vol. III (1571—1590), p. 359, document nr. 439.

7 Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, Editura Tineretului, București, 1967, p. 103.

a fost căsătorit întâi cu Fata cea mică a lui Luca Arbore. Această ipoteză nu este întărită de documente.

În legătură cu Ana, fiica cea mai mică a hatmanului Luca Arbore, un document dat de Petru Șchiopu la 3 iulie 1575 celorlalte fete ale portarului cetății Sucevei și anume „*Odochiei, Mariicăi călugăriții, Stancăi și Sofiții*“, ne informează precis că „*sora lor, Ana, era cneaghina lui Plaxa comis*“.⁸

Pe comisul Plaxa îl întâlnim între membrii sfatului domnitorului Petru Rareș în a doua sa domnie, ca și, mai apoi, sub fiul său, Ilias. În cursul domniei lui Ștefan Rareș, Plaxa este înaintat în rangul de pîrcălab de Iași⁹. Nu știm unde și cînd a murit pîrcălabul Plaxa, dar atitudinea lui Alexandru Vodă Lăpușneanu față de unii boieri ai săi ne face să credem că Plaxa a murit de moarte silnică în cursul domniei acestuia. Un document din 19 august 1580, de pe vremea domniei lui Iancu Sasu în Moldova, document întocmit de Teofan mitropolitul Moldovei și Sucevei, ne informează, cu ocazia judecării unei piri a logofătului Solomon Bîrlădeanu, ginerele Mariicăi, fata lui Luca Arbore, contra lui Grigore Udrea, ginerele Eudochiei, altă fată a hatmanului, pentru posesiunea satelor Arbore și Bogdănești, foste ale Anei Arbore și lăsate înainte de moarte nepoatei sale, Paraschiva, și soțului ei Grigore Udrea, că a rămas ca „*Grigore Udrea, mare vâtaf al Sucevei, să jure cu duhovnicul Anei și cu călugării pentru ce au auzit*“ referitor la confirmarea donațiunii Anei către el și soția sa de către mătușa lor, Ana, înainte de moarte. Din acest document rezultă că Ana a intrat în mănăstire către sfîrșitul vieții sale și acolo făcu dania către Grigore Udrea și soția sa, Paraschiva, care vor fi și îngrijit-o la bătrînețe¹⁰. La proces, Bîrlădeanu nu se prezintă, iar cele două sate îi fură adjudecate lui Udrea. El posedea, de altfel, și alte sate foste moșii ale lui Gavril Troțușan, între care Părhăuții și Dumbrăvița.

În ce privește urmașii direcți ai lui Gavril Troțușan, adică proprii săi copii, documentele vremii nu ne lămuresc. N. Stoicescu afirmă că logofătul Troțușan ar fi avut o fiică, Nastenca, despre a cărei soartă însă nu ne lămuresc precis documentele cunoscute. Doar dacă ne referim la documentul dat de Petru Șchiopu la 19 mai 1587, document amintit anterior și în care este pomenită „*Salomia, fiica nepoatei lui Luca Arbore, Nastasia*“, care pare să fie fată a lui Gavril Troțușan, purtînd numele străbunicii sale, soția pîrcălabului de Neamț, Cristea Arbore și fiind, poate, fiică a acestuia din căsătoria sa cu Sofica Arbore.¹¹

Pe logofătul Gavril Troțușan îl întâlnim în documentele de proprietate, în care este citat în cursul vieții sale, cu numele de Totrușan¹²,

8 Academia R.S.R., *op. cit.*, vol. III (1571—1590), p. 55, document nr. 78.

9 Academia R.S.R., *op. cit.*, vol. II (1551—1570), p. 31, document nr. 30.

10 *Ibidem*, vol. III (1571—1590), p. 144, document nr. 186.

11 N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV—XVI*, Editura Enciclopedică, București, 1971, p. 332.

12 Academia R.S.R., *op. cit.*, vol. I (1501—1550), p. 326, document nr. 294.

ceea ce ne face să credem că tatăl său, Anginca vameșul, trebuie să fi fost originar din Țirgul Trotușului sau de pe valea Trotușului, vale care în documentele vechi ale Moldovei purta numele de „Tătăruși” sau „Totruș”, mai prescurtat. Numele se poate să fi fost dat riului ca și Țirgului de pe malul său în urma așezării între românii de aici a unor elemente tătare, trecute, la viață sedentară și, probabil, încreștinate.

Anginca vameșul, tatăl lui Gavril Trotușan, al cărui mormint se află astăzi în pronaosul bisericii din Părhăuți și de pe a cărui piatră funerară aflăm că a murit în anul 1494, la 4 noiembrie, este trecut în inscripția pe de piatră cu numele de „*pan. Anjinca vameșul*”. Tatăl lui Trotușan este citat însă cu numele de Anginca în documentul de proprietate, dat logofătului la 7 martie 1531 de către Petru Rareș, când acesta îi întărește stăpînirea asupra satului „*anume Iaznovățul în ținutul Orheiului, pe care acest sat părintele domniei mele, Ștefan voievod l-a dat lui pan Angica și lui pan Gavril Trotușan, fost logofăt*”.¹³

Prin acest document din 7 martie 1531, Petru Rareș îi restituie o parte din moșiile, fostă proprietate a acestuia și confiscate de către Ștefăniță Vodă în anul 1523. Satul Iaznovățul din ținutul Orhei îl întâlnim astăzi cu numele de Iazlovățul nu departe de Părhăuți, semn că locuitorii Iaznovățului din ținutul Orhei se mutară pe moșia urmașilor lui Gavril Trotușan și ai fostului său socru, Luca Arbore, mai târziu, deoarece în acele părți din ținutul Orheiului vor fi fost prea expuși invaziilor tătare sau căzăcești.

Faptul că logofătul Trotușan dispuse ca biserica sa să aibă hramul „*tuturor sfinților care au strălucit în toată lumea*” ne face și mai mult să credem că locul de origine al lui pan Anginca vameș, tatăl lui Gavril Trotușan, era pe valea Trotușului și, pare-se, vameșul Anginca era de confesiune catolică, din naștere. Mama lui Trotușan, Maria, nepoată a lui Mihail Misici, era din părțile nordice ale Moldovei și de credință ortodox-orientală, cum a fost și fiul ei, logofătul Gavril Trotușan.

Pan Anginca trebuie să se fi ridicat, prin munca sa proprie, ca vameș, în vremea lui Ștefan cel Mare, probabil la Suceava, unde era centrul vamal al țării pentru toate produsele intrate în comerț. La Suceava însă va fi venit, după ce îndeplinesc funcția de vameș la Trotuș și la Bacău în cursul aceleiași domnii a lui Ștefan cel Mare, către sfârșitul căreia își află și moartea în anul 1494, iar osemintele îi sînt aduse și înmormîntate la Părhăuți în biserica zidită de fiul său. Satul Iaznovățul din ținutul Orheiului, pe care i-l întărește în 1531 Petru Rareș lui Gavril Trotușan, îi fusese dăruit în primul rînd lui Anginca vameșul de către Ștefan cel Mare, după cum ne încredințează documentul sus amintit.

Ca origine socială, din naștere, pan Anginca pare să se fi ridicat din clasa țărănească, de unde va fi trecut printre negustori, iar mai apoi va fi fost încadrat între slujbașii domniei, preluînd funcția de

13 *Ibidem*.

vameș, cu care este citat în documente. Ca vameș va fi strâns și ceva avere, dar nu cunoaștem nici o altă moșie, care să fi trecut asupra fiului său, decît satul Iaznovățul care îi fusese dăruit lui pan Anginca de către Ștefan cel Mare.

Mama lui Gavril Trotușan era Maria, fata Mărușcăi și a lui Toader și soră cu Anușca, fată a aceleiași Mărușcă, fiică a lui Mihail Misici. Această Ană, mătușă a lui Gavril Trotușan, trece cu toată averea ei pe seama acestuia la 9 noiembrie 1518, după cum ne relatează un document de proprietate cu această dată, dat lui Gavril Trotușan de către Ștefăniță Vodă.¹⁴ În acest document din 9 noiembrie 1518, mătușă lui Gavril Trotușan îi cedează proprietățile ei și anume o jumătate din satul Bureștii, care trebuie să fie cel dintre Siret și Bistrița, la sud de Bacău, chiar la vărsarea Bistriței în Siret, și apoi satele Mihailouții, Mihucenii și o goradiște cu poienele din jur. Uricul atestă că Anușca îi dă nepotului său „toate dreptele sale ocine, oricite a avut bunicul ei, Mihail Misici“. Aceste cuvinte ne sugerează ideea că Toader și Mărușca numai pe acele două fete le vor fi avut, pe Maria și pe Anușca, iar averea se împărți între aceste două fete. Ceea ce va fi primit mama lui Trotușan la măritiș împreună cu ce dăruia Anușca logofătului va fi constituit întreaga avere a Mărușcăi și a lui Toader, părinții acestor două fete.

Nu știm ce a primit mama lui Gavril Trotușan de la bunica acestuia, dar un document din 1 august 1466, dat de către Ștefan cel Mare Mărușcăi, fetei lui Mihail Misici, cuprinde exact satele Mihailouții sau Mihăilenii, apoi Mihucenii „cu Horadiștea și toate poienele de sub codru“.¹⁵

În documentul din 9 noiembrie 1518 a lui Ștefăniță Vodă, aceleași teritorii, care atunci erau ale Anușcăi, sînt trecute sub cuvintele „Mihailouții, Mihucenii și goradiștea cu toate poienele“. La hotărnicirea lor, însă, uricul întocmit de Ștefăniță Vodă specifică relativ la Mihuceni că : „hotarul Mihucenilor, care este pe Trestiana, la gura Rudei, să fie pe unde a hotărnicit pan Tăutu logofăt și cu megieșii, din vale, de la Trestianița, de la satul Mănăstirii Neamțului, să fie printre dînsele, începînd din marginea dumbrăvii de la un stejar... apoi peste apa Cotovețului, deasupra fîntinii, la movila săpată... de acolo drept la bucovină la pîrul Dehrelui“, iar privitor la Mihailouții, despre care uricul lui Ștefan cel Mare specifică succint că „acolo are Mărușca să-și facă așezare“, uricul lui Ștefăniță Vodă din 1518 ne spune că satul Mihailouții se află „unde se împreună Sireturile“.

Dar satul Mihucenii este amintit și în documentul dat de Ștefan cel Mare Mănăstirii Neamțului la 30 septembrie 1503, prin care întărește acestei mănăstiri satele Teleabicinții și Trestianețul, dăruite ei de către Sin Birlici pe vremea lui Alexandru cel Bun. În acest document se specifică : „Iar hotarul Trestianețului să fie pe unde a hotărnicit credinciosul

14 *Ibidem*, vol. I, (1501—1550), pag. 128.

15 Ioan Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 107—109, document nr. 64.

nostru boier, pan Tăutu, logofăt, de sus de la Mihuceni, prin mijlocul lor, începînd de la marginea dumbrăvii...“, etc.¹⁶

Aceste puncte de reper, geografice, prevăzute de uricul dat de Ștefăniță Vodă în 1518 ca și de uricele date de Ștefan cel Mare la 1 august 1466 și la 30 septembrie 1503, amintite mai sus, ne ajută să localizăm acele proprietăți primite de logofătul Troțușan de la mătușa sa, Anușca, în anul 1518. Toate aceste proprietăți se situează spre vest și nord-vest de Dorohoi și nu în ținutul Orheiului, unde înclină să le situeze istoricul nostru, Ion Bogdan, în nota relativă la documentul lui Ștefan cel Mare din 1 august 1466, notă anexată documentului publicat. Mihaileștii par să fie Mihăilenii din răsăritul ținutului Siret și nu e dispărut cum crede istoricul nostru.

În legătură cu Marușca, fata lui Mihail Misici, e nevoie a reveni asupra ipotezei aceluiași istoric al nostru, care bănuiește că ea ar fi acea Mărușcă, prima soție a lui Ștefan cel Mare, părere care nu pare să corespundă adevărului. Mult mai aproape de adevăr pare ipoteza care o identifică pe acea primă soție a lui Ștefan cel Mare cu „Mărușca, fata lui Andrieș Slujeru, jupineasa lui Negrilă“, care își donează averea sa Mănăstirii Bistrița, după cum atestă documentul lui Ștefan cel Mare din 14 decembrie 1458.¹⁷ Această Mărușcă era originară de pe valea Troțușului, unde și-a petrecut parte din anii copilăriei și tinereții și Ștefan cel Mare.

În ce privește pe Maria, mama lui Gavril Troțușan și soția lui pan Anginca, ea este identificată mai precis de piatra funerară pe care i-a pus-o fiul său pe mormîntul ei din biserica de la Părhăuți. Pe una din pietrele de mormînt din pronaosul bisericii de aici o inscripție glăsuiește: „Acest mormînt l-a înfrumusețat robul lui Dumnezeu, pan Gavril Troțușan vistiernic mamei sale, roaba lui Dumnezeu, Maria, care s-a mutat la veșnicele locașuri în anul 7014, luna februarie 14“ (1506).¹⁸ Se pare că era mai mare decît sora ei, Anușca, cea care în 1518 trecea la bătrînețe cu toate ale ei în grija nepotului său, Gavril Troțușan.

Nu știm în ce măsură a luat în stăpînire logofătul Troțușan moșiile dăruite de către mătușa sa, deoarece în documentul lui Petru Rareș din anul 1531, în care sînt citate și întărite moșiile acestuia, după confiscarea aplicată de Ștefăniță Vodă, nu se pomenește de moșiile dăruite de mătușa sa.

Din documentul însă prin care i se întăresc lui Troțușan de către Ștefăniță Vodă în 1518 moșiile dăruite lui de către mătușa sa, Anușca, vedem că el era strănepotul feudalului Mihail Misici, membru al sfatului domnesc al lui Alexandru cel Bun, și făcea legătura între familia acestuia și a Arbureștilor prin căsătoria sa cu Sofica, fiica lui Luca Arbore, în urma morții primului ei soț, Costea.

16 Academia R.S.R., *op. cit.*, vol. I (1501—1550). p. 38, document nr. 34.

17 Ioan Bogdan, *op. cit.*, vol. I, p. 107—109, document nr. 64

18 Eugen Kozak, *op. cit.*, p. 56.

Gavril Troțușan pare a fi singurul urmaș al lui pan Angica varneșul și al Mariei, nepoata lui Mihail Misici. El urcă treptele ierarhice ale clasei feudale din Moldova, susținut, după cite se pare, și de Luca Arbore, cit a fost acesta în viață, iar mai apoi se bizuie pe ajutorul rudelor acestuia, care erau destul de numeroase în nordul Moldovei.

După ce îndeplini sarcina de spătar pe vremea lui Ștefan cel Mare, în anii 1506—1507 documentele vremii ni-l prezintă ocupînd funcția de vistiernic sub Bogdan al III-lea. Aceeași slujbă o deține acesta și între anii 1508—1515 în domnia lui Bogdan. În anul 1515, Isac, fostul vistiernic din vremea lui Ștefan cel Mare și care trecuse ca mare logofăt în a doua parte a domniei lui Bogdan Vodă, rămîne acum ca simplu boier în sfat, se pare din cauza bătrînețelor, iar Gavril Troțușan îi ia locul în slujba de logofăt. În ultimii ani ai domniei lui Bogdan al III-lea, din cauză că acesta era suferind, multe din treburile administrative ale țării sînt rezolvate de către marele logofăt, ajutat și de viitorul său socru, Luca Arbore, care deținea în continuare funcția de portar al Sucevei.

Se pare că Bogdan Voievod, simțindu-și sfîrșitul aproape, dispuse el singur ungerea ca voievod în locul său a lui Ștefăniță, fiul său, lucru care se și făcu imediat după moartea sa. Lucrul trebuia clarificat din timp, pentru a feri țara de tulburări, cum s-au mai întîmplat în alte dăți. Luca Arbore, portarul cetății Suceava, se pare că primise încă din partea lui Bogdan sarcina ca împreună cu ceilalți membri ai sfatului domnesc să poarte grijă țării în timpul minoratului fiului său, Ștefăniță. Portarul cetății Suceava, care ținea strînsă legătura cu regele polon și era sprijinit în această direcție de către marele logofăt Gavril Troțușan și de Arborești ca și de unii boieri care nu făceau parte din familia Arboreștilor, continuă să mențină aceleași legături în continuare. Cu regele Sigismund al Poloniei se încheiase o înțelegere bună de intrajutorare împotriva unui dușman comun și de lichidare a conflictelor de graniță de o comisie mixtă româno-polonă, desemnată pentru mai multă vreme. Lucrul la care însă nu renunțase Sigismund, deși se obligase la aceasta, era acela de a fi ținut la el pe unii pretenedenți la Scaunul Moldovei, aceasta și ca o armă politică în modul de a-l trata pe Ștefăniță, dar și ca un act de diplomatie. Peste lucrul acesta minorul Ștefăniță trecu cu vederea cit timp frînele statului erau în mina boierilor, dar cînd luă singur în mînă conducerea țării, ceru boierilor să înceteze a menține legături strînse cu Sigismund, deoarece nu-l credea sincer în atitudinea lui față de Moldova. Luca Arbore și cei care îl sprijineau nu renunțară la această atitudine, căci se pare că nu-i lăsau nici emisarii polonezi. Urmă la începutul anului 1523 fuga postelnicului Cozma Șarpe Gănescu în Polonia și, mai apoi, în aprilie din același an, decapitarea lui Luca Arbore și a fiilor săi, Toader și Nichita. Unele știri, păstrate de tradiție din acea vreme, se referă

la un alt fiu al lui Luca Arbore ce fusese omorît ceva mai înainte, la o vînătoare.

Logofătul Gavril Troțușan fu alături de ceilalți sprijinitori ai poliției lui Luca Arbore, iar în septembrie 1523, cînd pornește răscoala boierească împotriva lui Ștefăniță, Troțușan este printre răsculați. Că s-a ținut legătura cu boierii refugiați din Polonia și că va fi știut de răscoală și Sigismund, o dovedește faptul că Alexandru Cornea, nepotul lui Petru Aron, pătrunde și el cu ceva trupe în Moldova, venind de peste Nistru, dar nu are cînd se uni cu ceata boierilor și trece în Transilvania, cînd trupele răsculaților sînt învinse lângă Roman, iar o parte dintre capii răsculaților sînt prinși și omoriți. Grigore Ureche, cronicarul, amintește în cronica sa de omorirea lui Costea pircălabul a lui Sima vistiernicul și a lui Ivanco logofătul, dar adaugă că au mai fost „și alții mulți”.¹⁹

În cursul bătăliei de la Roman, logofătul Gavril Troțușan este prins și el, dar scapă din închisoare înainte de a fi decapitat, mituind temnicerii, și fuge, scăpînd de mînia lui Ștefăniță Vodă. Moșiile îi sînt confiscate ca și ale multora din boierii care se făcuseră vinovați „de hiclenie”.

Unde va fi stat Gavril Troțușan pînă către anul 1530, nu sîntem informați precis. Se pare că a stat și în Polonia. După anul 1523 însă, tabloul votiv de pe peretele vestic al naosului bisericii ridicate de Troțușan în satul Părhăuții, unde și-a avut și curțile sale, a fost transformat și îl prezintă pe logofăt în genunchi, cerînd iertare pentru trădarea față de Ștefăniță Vodă. Se pare că tabloul, care se vede și astăzi în biserică, a fost pictat între 1523 și 1530 și nu mai pe urmă, cînd, la venirea lui Petru Rareș în a doua sa domnie, se punea iarăși problema intervenției lui Gavril Troțușan ca să fie iertat de acesta.

În urma intervențiilor lui Gavril Troțușan pe lângă Petru Rareș, el este iertat și primit ca boier în „Sfatul” acestuia, iar în anul 1531 i se restituie și moșiile confiscate. Uricul dat de Petru Rareș în anul 1531 lui Gavril Troțușan nu cuprinde însă toate moșiile pe care le posedase acesta mai înainte. Poate că pe unele le va fi înstrăinat singur, între timp, iar altele nu mai puteau fi luate din mîna celor în a cărora intraseră.

Între cele dintîi i se întărește logofătului în anul 1531 stăpînirea asupra satului Părhăuții, cumpărat de acesta de la Sima și frații săi, fiii lui Parhovschi și nepoții lui Toader Parhovschi. Acest din urmă feudal, Toader Parhovschi, deținea satul în baza „unui privilegiu de mărturie” de la Alexandru cel Bun, după cum ne informează uricul dat lui Gavril Troțușan în anul 1531. Urmașii lui Toader Parhovschi erau proprietarii satului în baza dreptului de moștenire.²⁰ În documentul de restituire a moșiilor, Gavril Troțușan, fost logofăt, este citat că „a

19 Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei, Editura Tineretului, București 1967, p. 103.*

20 Academia R.S.R., *op. cit.*, vol. II (1501—1550), 326, document nr. 294.

mai înainte sfînt răposatului părintelui nostru, Ștefan voievod, iar astăzi ne slujește nouă, drept și credincios“. Despre Bogdan al III-lea și despre Ștefăniță Vodă nu pomeniște uricul. Cînd este vorba de „ocinile cumpărate și daniile“ din trecut, sînt pomeniți și Bogdan și Ștefăniță, însă, lucru curios, Ștefăniță este citat ca „nepotul de soră al domniei mele“ de către Petru Rareș. Despre o astfel de înrudire a lui Petru Rareș cu Ștefăniță Vodă nu se știe pînă acum nimic.

În uricul de mai sus i se întărește lui pan Gavril Troțușan și satul Berindeești „la gura Costîinii“, cumpărat de la Marica, fiica lui Alb spătar și de la nepoții ei, apoi satul Todireștii „pe Soloneț cu muntele Todirescul“, cumpărate de la Marena, fiica lui Toader Pițurca, satul Dumbrăvița „pe Moldova, mai jos de Baia“, cumpărat de la Mara și de la Virvara, surorile lui Trif vornic și de la alte rude ale acestuia, precum și satul Costîna „de partea aceasta a apei Costîna, pe care l-a luat acest sat părintele domniei mele, Ștefan voievod, de la Alb spătar și i l-a dat lui acest sat nepotul de frate (de data aceasta) al domniei mele, Ștefan voievod, fiul lui Bogdan voievod“.

Acestor proprietăți li se mai adăugau satul Iaznovățul din ținutul Orheiului, amintit de noi mai înainte și primit de tatăl lui Gavril Troțușan, Angica, precum și de Troțușan însuși de la Ștefan cel Mare, și „via lui, ce este la Cotnari“.

Reciștigîndu-și încrederea lui Petru Rareș și intrînd în „Sfatul“ acestuia ca boier fără funcție, Gavril Troțușan rămase în această situație pînă în 1538, anul năvălirii turcilor, dar și tătarilor și polonilor, în Moldova.

Intrarea turcilor sub comanda sultanului Soliman Magnificul pentru a-l înlocui pe Rareș cu Ștefan Lăcustă, precum și pătrunderea polonilor, conduși de hatmanul Tarnovschi, ca și a tătarilor, cauză o rupătură între Petru Rareș și o parte din boierii săi de sfat. Între cei potrivnici domnitorului era și Troțușan.

Cronicarul Grigore Ureche ne informează că în acel moment „din țară au mers jalbă pentru dînsul (contra lui Petru Rareș) *pre taină la împărăție, de care lucru împăratul mai virtos socoti să-l scoată*“.²¹ Se pare că Gavril Troțușan nu era străin de această jalbă, trimisă în ascuns către Soliman Magnificul, sultanul turc. Între boieri circula zvonul de a-l părăsi pe Petru Rareș și a nu lupta contra turcilor. Zvonul ajunsese și la urechile lui Petru Rareș, fiindu-i adus la cunoștință de „chelariul Hira“ cel pe care, la reîntoarcerea sa din 1541, Petru Rareș îl va ridica la rangul de pîrcălab de Hotin și al cărui mormînt se găsește azi în pridvorul bisericii Mănăstirii Probota, necropola familiei lui Petru Rareș.

În sfatul domnesc ce avu loc în acele momente, după ce tătarii fuseseră bătuti în fața tîrgului Ștefănești, iar hatmanul polon, Tarnovschi, se reîntorsese în Polonia în urma intervenției regelui Ungariei,

21 Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Editura Tineretului, București, 1967, p. 111.

cei mai mulți dintre boieri, în frunte cu Gavril Troțușan logofătul și Mihu hatmanul, fost mai înainte pîrcălab de Hotin și înlocuit cu Toader, fratele lui Petru Rareș, se declară împotriva rezistenței contra lui Soliman care și pătrunsese cu o puternică armată în Moldova.

Troțușan fu de părere că nu e cazul a strînge armată contra turcilor, „căci norocul și-a întors fața“. În ce privește prezentarea lui Rareș în tabăra lui Soliman pentru a face o dare de seamă asupra unor fapte de care îl acuzau și polonii, după cum cerea o scrisoare a sultanului, adusă de un ceauș, logofătul Gavril Troțușan îi replică domnitorului că „aceasta îl privește personal“.²² Rareș răspunse lui Troțușan și celorlalți care erau de aceeași părere: „Ceea ce gîndiți voi este o părere greșită... Mărirea avuției și creșterea oștii nu se fac cu nepăsare. În clipa de față, scoțînd afară din mînci mîinile voastre curajoase, să le folosiți în așa fel, încît să se mire chiar zeul Marte, mîntuitorul de săbii și de lupta voastră vitejească să ia pildă vîntul și focul trecător“.²³

Pe opozanți între care și logofătul Troțușan, Petru Rareș îi puse la popreală în cetatea Romanului, dar n-avu cînd trece la judecarea lor, căci turcii se iviră în apropiere și atunci Petru Rareș își căută scăpare spre munți. După ce pornise către munte, se opri la Mănăstirea Bistrița ca să asiste la o slujbă bisericească și să se odihnească, iar cînd ieși din mănăstire și se opri pentru puțin timp pe un deal, văzu Rareș cum „ca un roi di pretitinderile înconjurară mănăstirea ca să-l poată prinde“.²⁴ Erau oamenii lui Troțușan și ai hatmanului Mihucare porniseră în urmărirea lui Petru Rareș, după ce scăpaseră din închisoarea de la Roman.

Acesta fu cazul cel mai grav, care trase în cumpănă, cu privire la Troțușan și la Mihucare, după ce Petru Rareș se întoarse, în 1541. în a doua sa domnie în Moldova.

După ieșirea lui Petru Rareș în Transilvania, Soliman Magnificul, ajuns la Suceava, puse mîna pe tezaurul țării și căută să-l instaleze pe Ștefan Lăcustă în scaun cu aprobarea boierilor. Aceștia însă se făcuseră nevăzuți. Între ei erau și Troțușan și Mihucare, dar stătură departe, cei mai mulți la Badeuți, unde veniră pînă la urmă cu toții cîți erau în sfatul domnesc și țînură consiliu acolo. În ședință hotărîră să-l trimită pe Trifan Ciolpan la Suceava ca să-i declare sultanului că ei nu sînt împotriva lui și că vor colabora cu Ștefan Lăcustă, domnitorul adus de sultan. Soliman trimise un ceauș după ei și „i-au chemat pe toți la Suceava la împăratul, carii cu mare frică au mers“²⁵. Că va fi ținut Ștefan Lăcustă sfat cu ei chiar cînd era Soliman la Suceava sau că va fi ținut sfat mai apoi, destul că acesta nu făcu prea mari schimbări în sfat. În locul lui Toader Bubuioș trecu în slujba de

22 Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, Editura Albatros, București 1976, p. 91.

23 *Ibidem*.

24 Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Editura Tinăretului, București 1967, p. 112.

25 Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, Editura Scrisul Românesc, Craiova 1939, p. 105.

mare logofăt Gavril Trotușan, în cea de hatman rămase tot Mihiu, iar ca portar al Sucevei fu instalat Alexandru Cornea. Lui Toader Bubuiog, mare logofăt al lui Petru Rareș, nu-i fu deloc ușor. El se retrase la Mănăstirea Humorului, după ce își dăruie toate moșiile sale acestei mănăstiri. Și soția sa de a doua, Maria, fata popei Toma de la Bacău, cu care se însurase logofătul Toader Bubuiog după moartea primei sale soții, fata logofătului Ion Tăutu, intră în mănăstire²⁶.

Frinele țării intrară în mâna lui Ștefan Lăcustă, fiul lui Alexandrel, fratele mai mare al lui Bogdan al III-lea, după tată. Pe vremea lui Ștefan Lăcustă, logofătul Gavril Trotușan se simți la largul său și putu ține legătura strânsă cu rudele și susținătorii săi. Ștefan Lăcustă, crescut la Constantinopol, era străin și fără prieteni în Moldova. Era căsătorit cu o moldoveancă, dar doamna lui nu avea prea întinse legături de rudenie în Moldova. Din punct de vedere politic, Trotușan și mare parte din boieri erau aplecați spre poloni și făceau politica acestora în Moldova. Domnitorul n-avu încotro și se alie părerilor acestora. Cu toate acestea el nu era agreat de boieri și aceștia, sub influența polonă, căutară să scape de dînsul, urzind un complot pentru a-l omori. Grigore Ureche, cronicarul, ne informează amănunțit în Letopisețul său cu privire la aceasta: „*S-au vorovit o seamă de boieri din curtea lui (a lui Ștefan Lăcustă), anume Găneștii și Arbureștii, și la așternutul lui, unde odihnea, l-au omorît în cetatea Sucevei. Incepătorii și așfătorii acestui lucru au fost Mihiu hatmanul și Trotușanul logofătul... S-au pornit cu toții și într-un foișor sus în cetate, unde odihnea la așternutul său, au răsipit ușa și, neștiind Ștefan Vodă nimica de aceasta, s-au sculat fiind numai cu cămeșa, iară ei cu toții, ca niște lupi sălbateci au năvălit asupra-i și, multe rane făcîndu-i, l-au omorît și l-au scos afară*”²⁷.

Era în luna lui decembrie 1540. Trotușan, Mihiu și ceilalți complici ridicară pe tron în locul lui Ștefan Lăcustă pe Alexandru Cornea, portarul cetății Suceava, care, probabil, cu intenția de a-și face drum spre scaunul de domnie primise acea slujbă, în care se pare că a fost propus și susținut de hatmanul Mihiu. Același Grigore Ureche, povestind mai departe evenimentul morții lui Ștefan Lăcustă, ne spune că Alexandru Cornea „*mai înainte vreme a fost slugă la Mihul hatmanul*”.

Din cîte ne spune Grigore Ureche, precum și din alte documente contemporane, reiese că principalii autori ai morții lui Ștefan Lăcustă erau hatmanul Mihiu și cu Alexandru Cornea care urmărea ocuparea scaunului, iar Trotușan avu rol de secundant în baza prieteniei ce-l lega de Mihiu, de cînd își manifestaseră dezacordul față de Petru Rareș.

Din unele documente contemporane aflăm că Alexandru Cornea era fiul lui Iliăș, omorît de regele polon în 1501 la insistența lui Ștefan cel Mare, deoarece, fiind fiul lui Petru Aron, uneltea împotriva acestuia, urmărind tronul Moldovei. Alexandru Cornea, nepotul lui Petru Aron,

26 Academia R.S.R., op. cit., vol. V (1621—1625), p. 55, document nr. 65.

27 Grigore Ureche, op. cit., Editura Scrisul Românesc, Craiova 1939, p. 109.

avea ca țel tot tronul Moldovei și urmărea să-l ocupe cu ajutor polon pînă în 1523, cînd încercase, pătrunzînd în Moldova cu trupe de peste Nistru. Nereușind atunci, el se refugie cu mulți din oamenii care îl slujeau, oprindu-se în Transilvania și așezîndu-se, cu permisiunea lui Ferdinand de Habsburg, pe teritoriul satului Ticuș, situat la nord-est de Făgăraș, peste riul Olt. Aici moldovenii care erau cu Alexandru Cornea, primiră loc să întemeieze un sat și ei formară satul Ticușul Nou, care există și astăzi. Cu Alexandru Cornea venise aici și boierul Buzea. Amîndoi își clădiră case împreună cu ceilalți moldoveni veniți cu ei pe teritoriul satului Ticuș. Locul posedat de Cornea la Ticuș poartă și astăzi numele de „*Unghiul Cornii*“, iar unde a fost casa lui Buzea, nu departe de un iaz, locul păstrează prin tradiție numele de „*Lacul Buzii*“. Aceeași tradiție confirmă că acești boieri au plecat apoi în Moldova și nu s-au mai întors²⁸.

Actul uciderii lui Ștefan Lăcustă în complotul urzit de Mișu împreună cu Cornea și Troțușan veni cu totul în sprijinul cererii lui Petru Rareș către sultan de a i se da lui tronul Moldovei. De altfel, și Alexandru Cornea, susținut de Ferdinand de Habsburg, era socotit întru totul ostil sultanului, cum era considerat și protectorul său. Lui Rareș nu numai că i se dădu scaunul de domnie, dar sultanul îi dădu acestuia și „*oaste de curte*“ pentru a-l instala din nou în domnie.

Ajuns cu oastea la Brăila, Petru Rareș fu întâmpinat de majoritatea boierilor, în afară de Troțușan și Mișu. Boierii veniră să-și ceară iertare și îi urară bun venit la scaunul său. Petru Rareș le acordă iertarea sa tuturor și înaintă spre Galați cu armata. În preajma Galaților îl aștepta Alexandru Cornea cu armata sa, care nu era prea numeroasă și cu moralul scăzut. Se pare că Troțușan și Mișu nu erau între cei care îl însoțeau pe Alexandru Cornea, ci rămăseseră la Roman, în primul moment.

În scurta bătălie, care avu loc între oastea de turci a lui Petru Rareș și puțina oștire a lui Alexandru Cornea, acesta este învins. Luat prizonier, Cornea este omorît fără întîrziere la porunca lui Petru Rareș. Cronicarul Grigore Ureche ne informează că „*părăsindu-l ai săi toți, au căzut în mîinile vrăjmașului său, Petru Vodă*“²⁹. Cînd e omorît Cornea este omorît și boierul Pătrașcu, „*care se ținea de dînsul*“. de Cornea, deci îi rămase credincios din toată mulțimea care fusese alături de el, cînd se urcă pe tron. Se pare că Troțușan, Mișu, Crasneș și Cozma nu participară la lupta de lingă Galați, nefiind nici prezenți acolo, ci îl părăsiseră pe Cornea încă înainte de luptă.

Bizuindu-se, poate, pe faptul că l-au părăsit pe Alexandru Cornea, aceștia sperau să fie iertați de Petru Rareș, căci altfel nu ne putem explica de ce n-au pribegit, pentru a scăpa de minia lui Petru Rareș, ca și de neiertătoarea minie a turcilor. Căci credem că omorîrea lui Troțușan, a lui Mișu hatmanul, a lui Crasneș și a lui Cozma se făcu,

²⁸ Ioan Cîrlan Ticușanul, *Monumentul meu*, Editura Așezămîntul Tipografic Datina, Drobeta-Turnu Severin 1931, p. 5.

²⁹ Grigore Ureche. *op. cit.*, Editura Scrsiul Românesc, Craiova 1939, p. 111.

în bună parte, la insistențele turcilor. Bineînțeles că Petru Rareș era întru totul de acord cu aceasta. Același Grigore Ureche ne destăinuie că : „Pătru Vodă i-au fost închis în cetatea Romanului, cîndu au pribegitu, avîndu prepus de viclenie. Și decii îndată au învățat de i-au prinsu și cu grele munci i-au muncitu, mai apoi le-au tăiat și capetile“³⁰.

Firul vieții logofătului Gavril Troțușan a fost curmat brusc la 11 martie 1541. Corpul său nu se știe unde a fost înmormîntat. La Părhăuți, în biserica zidită de el nu găsim nici un semn, care să ne indice că el ar fi înmormîntat aici, deși unii istorici afirmă că mormîntul său ar fi în biserica zidită de el³¹. În fața bisericii din Părhăuți se află o destul de cuprinzătoare gropniță, în care au fost înmormîntați la diferite date foști membri ai familiei Arboreștilor apăruiți mai apoi. Este însă de tot încredincios ca, în situația de atunci, urmașii logofătului să fi obținut corpul său ca să-l înmormînteze în această criptă subterană, existentă și astăzi în fața bisericii din Părhăuți, dar acoperită cu iarbă și fără vreo ușă vizibilă de pătrundere în ea.

Cel care se statornicise la Părhăuți, după moartea lui Gavril Troțușan, fu Grigore Udrea, fiul lui Danovici stolnicul, care era căsătorit cu Paraschiva, fiica Eudochiei, cumnata lui Gavril Troțușan. Amîndoi acești soți aveau urice de posesie și a moșilor Anei Arbore, fostă soție a lui Piaxa comis. Grigore Udrea posedea și documentul de posesie a satului Dumbrăvița de pe riul Moldova, mai jos de Baia, sat fost în stăpînirea lui Gavril Troțușan. Într-un document din 5 august 1579, dat lui Grigore Udrea, mare vâtaf de Suceava, domnitorul Petru Șchiopu arată că acesta este „fiul lui Danovici stolnicul, nepot lui Gavril Troțușanul, ce au fost logofăt“ și se întărește stăpînirea „pe a sa dreaptă ocină și moșie și cumpărătură a moșului său, boierul Troțușan, fostul logofăt, un sat pe Moldova, pe din gios de Baia, anume Dumbrăvița“³².

Pe Grigore Udrea îl întîlnim încă citat într-un uric dat de către Aron Vodă la 7 martie 1592, cînd i se întărește stăpînirea peste jumătate din satul Itești din ținutul Hirlău și cînd documentul adaugă că la acea dată era „fost mare vâtaf de Hirlău“³³.

Lui Grigore Udrea îi urmă la Părhăuți ca posesor Toader Murguleț, căsătorit cu Anastasia, fiica lui Grigore Udrea și devenit și el mare armaș. Toader Murguleț se pare că pierdu satele sale, între care era și Solca de Jos sau Arbore, precum și Părhăuții „în hienie“, după cum ne informează un document, dat de domnitorul Radu Mihnea la 15 aprilie 1618³⁴. Fiul său însă, Ieremie Murguleț, răstrănepot în linie feminină a lui Luca Arbore, obțin restituirea moșilor, între care și Părhăuții. Anastasia, mama lui Ieremie Murguleț, este înmormîntată în biserica din Părhăuți, căci pe o piatră funerară din pronaosul acesteia citim inscripția : „Această piatră de mormînt a făcut-o Ieremie Murguleț

30 Grigore Ureche, *op. cit.*, Editura Tineretului, București 1967, p. 118.

31 N. Stoicescu, *op. cit.* p. 332.

32 Acad. R.S.R., *op. cit.*, vol. III (1571—1590), p. 117—118, document nr. 148.

33 *Ibidem*, vol. IV (1590—1600), p. 49, document nr. 58.

34 *Ibidem*, vol. IV (1616—1620), p. 264, document nr. 321.

mamei sale, Anastasia ; Ea s-a mutat la veșnicile locașuri și a fost înmormântată aici în anul 7143, luna aprilie 3⁶ (1635)³⁵.

Tot în biserica din Părhăuți se află înmormântată sub o piatră cu inscripție, în naos, chiar aproape de iconostas, fiica lui Ieremie Murguleț, Anesia, decedată în 23 octombrie, anul 7132 (1624)³⁶.

Onciul Herțea, fiul vitreg al lui Gavril Troțușan, al cărui tată era Costea, primul soț al Soficăi Arbore, și-a avut curțile în altă parte. Îl întâlnim încă în viață într-un document dat de Ieremie Movilă Vodă la 8 iunie 1597, când Herțea apare într-un proces de hotărnicie a posesiunilor Mănăstirii Probota și când e citat „*Onciul Herțea bătrînul, fiul lui Gavril vistier*“. În adevăr trebuie să fi fost destul de bătrîn la acea dată³⁷.

Ca mare feudal, logofătul Gavril Troțușan zidi pe moșia, unde își avea domiciliul, biserica de zid, care dăinuiește și astăzi la Părhăuți din anul 1522, când fu terminată. Existența unor morminte mai vechi decît anul zidirii bisericii actuale ne face să tragem concluzia că aici fusese o veche biserică de lemn, care servi satului și curții lui Gavril Troțușan din Părhăuți.

Inscripția de pe piatra care stă și azi la locul ei de la intrarea în biserică, ne informează că : „Robul lui Dumnezeu, pan Gavril Troțușan logofăt, a clădit acest locaș divin în numele tuturor sfinților care au strălucit în toată lumea, ca să fie de folos pentru el și soția sa, Ana, în zilele evlaviosului și de Hristos iubitorului, Io Ștefan Voievod, în anul 7030, luna iunie 15⁴ (1522).

Biserica lui Gavril Troțușan este cu douăzeci de ani mai nouă decît cea ridicată de hatmanul Luca Arbore în satul Arbore, unde își construisese acesta și curțile sale în anul 1502. Biserica lui Troțușan apare la Părhăuți în cursul aceleiași domnii a lui Ștefăniță Vodă, când se termină la Suceava, în 1522, marea biserică cu hramul sfîntului Gheorghe, destinată a servi drept catedrală a mitropoliei Moldovei și Sucevei. Biserica zidită de Troțușan este însă de proporții modeste și nu posedă nici un turn deasupra naosului, cum, de altfel, posedă cele mai multe din ctitoriile lui Ștefan cel Mare și ale urmașilor săi imediați. Camera clopotelor este situată la etajul pridvorului, dar acest etaj nu depășește înălțimea întregului acoperiș al bisericii, asemănîndu-se cu biserica ridicată de Petru Rareș în anul 1532 în tîrgul Baia.

Intrarea în pridvorul bisericii se face prin două deschideri în formă de arcadă dinspre vest. Între aceste arcade, un stîlp puternic susține zidul. La etaj, camera clopotelor dispune de două deschideri în formă de arcadă către vest și de cîte una de același fel înspre sud și nord.

Deosebirea între această biserică și cea zidită de Petru Rareș în tîrgul Baia se vede și la pridvor, biserica lui Petru Rareș avînd intrarea în pridvor numai pe sub o singură boltă, iar stîlpul de care am vorbit

35 Eugen Kozak, *op. cit.*, p. 56.

36 Mitropolia Moldovei și Sucevei, *Monumente istorice bisericesti din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași 1974, p. 167.

37 Academia R.S.R. *op. cit.*, vol. IV (1590—1600), p. 169, document nr. 228.

că există între cele două deschideri boltite de la biserica din Părhăuți, îl găsim masiv la biserica din Baia între cele două arcade, care apar în locul zidului despărțitor dintre naos și pronaos. Stilul masiv de la biserica lui Petru Rareș din Baia se pare că a fost construit mai târziu pentru susținerea bisericii destul de înalte și lipsite de contraforturi exterioare.

Biserica din Părhăuți constă din pridvorul, despre care am vorbit, din pronaos, naos și altar. Toate încăperile au pereții acoperiți cu pictură veche, de pe vremea logofătului Trotușan. Această pictură este însă ștearsă de vreme și afumată de luminările arse în biserică. Deși această pictură a fost curățată mai înainte de stratul de fum depus în secolele de existență a bisericii, ea totuși n-a putut păstra forma sa de odinioară și așteaptă renovarea din partea Direcției Monumentelor Istorice din cadrul Comitetului de Stat pentru Construcții, Arhitectură și sistematizare, lucrări care au și început și privesc întregul monument istoric.

Tabloul votiv de pe peretele dinspre vest al naosului îl prezintă pe logofătul Trotușan în genunchi, cu miinile puse pentru rugăciune și cerind iertare pentru trădarea săvârșită față de Ștefăniță Vodă. Se pare că tabloul este încă din vremea lui Ștefăniță Vodă sau de la începutul domniei lui Petru Rareș, contribuind la înduplecarea lui Rareș să ierte participarea lui Trotușan la răscoala boierească din anul 1523 și la restituirea moșiilor confiscate, lucru care îl și obținut logofătul.

Întreaga pictură din interiorul bisericii nu numai că a fost curățată între timp, dar a și fost refăcută, pare-se, în vremea domniilor fanariote. Refacerea chipurilor de sfinți, prezentate pe pereții interiori ai despărțitorilor bisericii s-a limitat însă numai la față, la miini, cap, și, uneori, la picioare, restul chipului personajelor prezentate fiind numai puțin corectat și curățat de impuritățile așezate pe pereți în cursul vremii. În refacerea capului, feței, miinilor și picioarelor personajelor prezentate în pictura murală din biserică, s-a folosit, dedesuptul culorii puse, un strat de gips cu clei pentru mai clara scoatere în evidență a chipului personajelor, gips și clei, care, după usoare, au lăsat mici urme între pictura veche, care reprezintă personajele, și adaosul nou de pe fețele, miinile și de pe alte părți ale chipului acestor personaje.

În totalitatea ei, pictura veche din biserica din Părhăuți este antica pictură, bizantină, utilizată pe pereții multora dintre monumentele arhitecturale din vremea lui Ștefan cel Mare și a lui Petru Rareș din Moldova.

În exterior, biserica n-a avut pictură, așa cum găsim la multe din monumentele istorice din Moldova din acea vreme, căci nu se observă azi nici o urmă de pictură pe pereții exteriori.

Biserica dispune de cîte două mici ferestre ogivale, caracteristice stilului moldovenesc, pe peretele de nord și pe cel dinspre sud, iar peretele semicircular răsăritean al altarului dispune numai de una singură, așezată simetric la mijlocul acestui perete.

Socul întregii biserici este din piatră de carieră și e ridicat pînă la înălțimea de trei sferturi de metru. Din piatră de carieră sînt și zidurile bisericii, numai unele reparații de mai târziu constau mai mult

din cărămidă. Zidul exterior nu dispune de ornamentații de natură sculpturală, ci este acoperit cu tencuială obișnuită, care urmează a fi înlăturată de actuala renovare a bisericii.

Pardoseala interioară a bisericii trebuie să fi fost în întregime din lespezi de piatră la început. În preajma anului 1887, când vizitează biserica Simion Florea Marian, folcloristul, pavajul era din piatră în pro-naos și de cărămidă în naos și altar. Pridvorul avea tot pavaj de piatră. În comunicarea pe care o prezintă folcloristul bucovinean la 22 martie 1887 în plenul Academiei Române, acesta arată o serie de caracteristici ale bisericii și prezintă traducerea celor mai multe din inscripțiile de pe pietrele funerare din biserică³⁸.

Deasupra încăperii naosului, tavanul are forma unei bolte circulare ca și când biserica ar fi dispus în această parte de turnul obișnuit al ctitoriilor moldovenești din această epocă.

În interiorul bisericii se află, după cum relatează și Simion Florea Marian, câteva morminte ale unor membrii din familia lui Gavril Troțușan logofătul, ale căror inscripții de pe pietrele funerare fură descifrate unele de Simion Florea Marian, altele mai târziu de către Eugen Kozak. În afară de cele amintite în cursul acestei lucrări, mai înainte, se mai află aici o inscripție pe o piatră funerară de compoziție mai puțin rezistentă și cu litere de tot deteriorate de vreme, dar scrisă în limba română și prezentând unele litere, care se mai pot citi și care sună astfel : „Rob... cu...și a...b...să șei...a...mnul pe ti...vleat 7219 mai 20... Dimitrie Cantemir voievod, 1711“³⁹.

Aceste fragmente de inscripție, care se mai pot citi, au fost socotite ale unei inscripții de piatră funerară a vreunei rude a princepelui învățat, Dimitrie Cantemir, dar ipoteza nu pare să corespundă realității. Inscripția pare să aparțină pietrei funerare a vreuneia din rudele de mai târziu ale lui Gavril Troțușan, în speță a Arboreștilor, care fu înmormintată aici pe vremea lui Dimitrie Cantemir, în anul 1711. Din silaba „rob“ de la început, se vede că cel înhumat sub piatră era un bărbat și este constatat că unii din urmașii lui Luca Arbore serviră în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în secolul al XVIII-lea în oștirea polonă, reîntorcându-se apoi acasă. Se prea poate ca piatra să fi acoperit mormintul vreunuia din aceștia.

Pe latura vestică, după cum am mai amintit, a bisericii lui Troțușan, care, de altfel, are și cimitir alăturat în partea vestică și sudică, se află o gropniță subterană, întinsă, acoperită cu pământ și cu intrarea ascunsă, în care trebuie să fie mai multe sicrie cu rămășițele pămîntești ale unora din urmașii lui Luca Arbore și ai lui Gavril Troțușan. Actualele săpături în jurul bisericii vor aduce unele precizări în legătură cu mormintele din această gropniță. Se află și deasupra solului unele pietre funerare ale urmașilor lui Gavril Troțușan, în partea vestică a bisericii, nu de parte de intrarea în pridvorul bisericii.

38 S. Fl. Marian, *Analele Academiei Române*, Seria a II-a, Tom. IX. 1886—1887. 39 Mitropolia Moldovei și Sucevei, *op. cit.* p. 167.

Datorită invaziilor străine și distrugerile suferite, o perioadă de timp, după anul 1750, biserica a rămas pustie, având și acoperișul spart, dar fu reparată câteva decenii mai târziu. Ctitoria se afla pe acea vreme la vreo două sute de metri depărtare de sat, în partea țarinii numită „La Rîmnic“, dar actualmente casele satului Părhăuți s-au întins și pe porțiunile de teren din jurul bisericii.

Localitatea Părhăuți, fosta moșie a lui Gavril Troțușan, și-a păstrat în continuare numele primit de la fostul ei proprietar din vremea lui Alexandru cel Bun, care o deținea în baza „unui privilegiu de mărturie“, deci nu era moștenită. Domnitorul recunoștea lui Toader Parhovich proprietatea asupra satului pe baza unor servicii aduse domnitorului sau în baza cesiunii cuiva. La preluarea satului de către Toader Parhovich, satul purta numele de Sîrghăștii (Sîrbeștii), după cum o atestă tradiția, care păstră acest nume vechi.

Tradiția locală a păstrat și locul pe care se întindea în vechime satul. El se afla dincolo de dealul care se întinde către nord de actuala haltă C.F.R. Părhăuți, precum și, în genere, către nord de actuala așezare a satului. În satul Sîrghăștii din vechime, se pare că se așezaseră mulți români macedoneni de prin părțile sudice ale Dunării, încă înainte de întemeierea statului moldovean. Faptul acesta nu e singurul, căci mai aflăm și în alte așezări din această parte a Moldovei, dintre Suceava și Siret, unele admigrații de români veniți din părțile Macedoniei sau din cele aflate sub bizantini, cărora românii de aici le dădeau nume de greci sau sirbi, dar în realitate aceștia erau români, prezentînd unele deosebiri de dialect ca urmare a conlocuirii în sudul Dunării între alte popoare. Cazul cu acești români este asemănător cu cel al românilor transilvăneni așezați pe teritoriul Moldovei și cărora cei de aici le dădură numele de ungureni, cînd în realitate ei erau tot români.

Într-o vreme, pe care nu o putem preciza exact, locuitorii Sîrghăștilor au trecut dealul înspre sud și și-au ridicat casele pe ambele maluri ale râului Soloneț, care curge pe aici și se află nu prea departe de vărsarea sa în râul Suceava. Centrul satului se stabili către sud de râul Soloneț.

Logofătul Gavril Troțușan găsi, la preluarea satului, această nouă situație și își construi curtea și acareturile în partea dinspre sud de râul Soloneț, unde zidi și biserica închinată tuturor sfinților, la vreo două sute de metri de clădirile curții sale. Locul era potrivit, căci la cîteva kilometri mai spre sud logofătul poseda alte două moșii, Berindeeștii și Costîna.

Locul pe care au existat curțile lui Gavril Troțușan este marcat azi de numirea păstrată prin tradiție în sat și care este „Pe beci“, după urmele unor pivnițe descoperite mai apoi în acel loc și unde se mai găsesc și azi în subsol cărămizi și piatră, rezultate de la pivnițele și de la fostele clădiri, care alcătuiau gospodăria fostului logofăt și a urmașilor săi.

Prin apropierea satului trece drumul județean de la Suceava spre Gura—Humorului și acesta era pe vremuri unul din drumurile vechi, care, părsind valea riului Moldova și Munții Carpați, ieșea către regiunea bucovinelor și era străbătut și de românii transilvăneni, care veneau în aceste părți înainte de întemeierea Moldovei, ca negustori sau ca păstori, uneori ridicându-și așezări aici, cînd împrejurările permiteau aceasta, iar în caz de primejdii luînd drumul munților.

Dezvăluind și aducînd la vedere din documentele timpului figura logofătului Gavril Troțușan, care a fost un principal colaborator al domnului lui Ștefan cel Mare, al lui Bogdan al III-lea, al lui Ștefăniță Vodă, o perioadă de timp, al lui Petru Rareș, o bună bucată de vreme, și al lui Ștefan Lăcustă și Alexandru Cornea, cu toate părțile mai umbrite ale activității sale, aducem un adaos de lumină la cunoașterea acestei epoci, una din cele mai însemnate din istoria acestei părți dinspre răsărit a României. Viața și activitatea acestui dregător moldovean se extind pe o perioadă destul de întinsă, dacă socotim că în anul 1501, cînd era spătar al lui Ștefan cel Mare și cînd fu trimis cu treburi la Brașov de către acesta, s-ar fi putut ca el să aibă aproximativ douăzeci și cinci de ani, iar în momentul cînd este condamnat la moarte de către Petru Rareș, acesta avînd și îndemnul turcilor, logofătul Troțușan era om trecut bine de șaizeci de ani.

Atașamentul său față de Luca Arbore și de rudeniile acestuia, dintre care și el făcea parte, îl puse în posturi opuse liniei politice, juste de altfel, a lui Ștefăniță Vodă și a lui Petru Rareș, care lucru îi aduse neajunsuri și contribui și la moartea sa prin decapitare. Dar și firea sa era înclinată către măsuri adoptate în pripă și nu în deajuns de chibzuite. Din cîte cunoaștem despre acest dregător, rezultă că era o fire muncitoare și ar fi dorit să fie de folos țării sale. Pare însă mai mult apt pentru slujba de spătar decît pentru cea de logofăt. Alianța, ba poate luarea conducerii răscoalei din septembrie 1523 împotriva lui Ștefăniță Vodă în urma omorîrii hatmanului Arbore, pare un moment justificată de cruzimea lui Ștefăniță, dar țara nu sprijini această răscoală boierească, drept dovadă că lui Ștefăniță Vodă „i-au venit țara întru ajutoriu”⁴⁰. Deși poporul nu aproba actul de cruzime a lui Ștefăniță, totuși nici Troțușan și nici ceilalți participanți la răscoală nu beneficiau de simpatia poporului de rînd.

Atitudinea netă împotriva unei rezistențe contra lui Soliman Magnificul în 1538 era un act nesocotit și ea îl făcu și pe Petru Rareș să-și piardă capul. Se iviseră socoteli personale între Troțușan cu aliații săi și între Petru Rareș în momente, în care turcii intraseră în țară în număr mare. Lucrul nu numai că era contrar intereselor lui Petru Rareș, dar era deosebit de rău pentru țară, ceea ce s-a și văzut mai tîrziu. Rezistența armată ca și tratativele la care era chemat Rareș, tratative duse prin plenipotențieri, poate că ar fi evitat ocuparea unei părți din Moldova sud-estică de către turci și luarea întregului tezaur al

țării, aflat la Suceava. Divizarea forțelor țării duse la urmări grave pentru țară. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât alte oști invadatoare fuseseră respinse. Prea puțină răspundere cu care tratase Trotușan, membru al sfatului domnesc și om care trebuia să dea dovadă de mai multă experiență în acele momente grave, duse, mai apoi, și la alte greșeli.

Complotul împotriva lui Ștefan Lăcustă, la care luă parte și logofătul Trotușan, era un act disperat în încercarea de a scoate țara din situația de prea mare dependență față de turci. Pus la cale, complotul, se pare, și cu sprijin din afară, nu duse la ușurarea țării de greutateți, ci acestea se menținură, aproape aceleași, și după întoarcerea lui Petru Rareș în a doua sa domnie cu oaste de turci. Se încetățeni și obiceiul ca domnitorii moldoveni următori să fie instalați de oști turcești, cum fură, în afară de Rareș, și Alexandru Lăpușneanu, Ion Vodă Viteazul, Petru Șchiopu și alții, lucru care mai înainte nu se pomenise. Acesta era și efectul neunirii în care căzuseră, în primul rînd, boierii moldoveni.

Deși logofătului Gavril Trotușan nu pare să-i fi lipsit unele însemnate calități ale spiritului, totuși o parte din actele sale din viața publică au fost greșit concepute și n-au dus la rezultatul, poate bun, pe care îl urmărea fostul logofăt.

Gavril Trotușan era postat pe o poziție filo-polonă și ostilă turcilor, poziție ce se accentuă odată cu ridicarea lui Alexandru Cornea pe scaunul Moldovei. Intenția sa, ca și a multor alora, era să îndepărteze presiunea exercitată de turci asupra țării ca și alte neajunsuri, cauzate de aceștia, dar metodele folosite nu fură cele adecvate.

Ajuns la sfîrșitul vieții sale, cu toată experiența cîștigată în viață, a crezut totuși că Petru Rareș l-a iertat și pe el, după ce l-a părăsit și pe Alexandru Cornea ca să-și apere pielea. Lucrul însă n-a fost așa, căci în țară, în a doua domnie a lui Petru Rareș, dictau turcii mai mult decît în prima lui domnie. Și Trotușan ca și ceilalți care erau cu el, se dovedeau oameni ai polonilor și ai lui Ferdinand de Habsburg și aceasta nu era pe placul sultanului turc. Tragic fu în această împrejurare că nici unul din sprijinatorii din afară ai acțiunilor lui Trotușan și a celorlalți nu făcu nici un gest de apărare a acestora în situația dată.

Logofătul Gavril Trotușan rămîne totuși un dregător moldovean, ale cărui căderi pot fi trecute cu vederea prin intențiile bune, către care tindea, dar care, din cauza unei prea sumare chibzuințe și a amestecului din afară, erau greșit puse în practică și au contribuit și la sfîrșitul tragic al vieții sale.

LE CHANCELIER GAVRIL TROTUȘAN

(Résumé)

Le chancelier Gavril Trotușan apparaît pour la première fois dans des documents à la fin du règne d'Etienne le Grand, pendant qu'il occupe le rang d'officier supérieur et quand est-il envoyé en mission à Brașov.

Il était le fils d'Anginoa le douanier et de Maria, la petite-fille de Mihail Misici, feodal moldave de la région de Dorohoi.

Sous le voivode Bogdan le III-ième, Trotuşan occupe la fonction de trésorier et après cela celle de chancelier dans la dernière partie du règne de celui-là. Comme chancelier Gavril Trotuşan a travaillé aussi sous le voivode Etienne le III-ième jusqu'à l'année 1523, quand, à la suite de sa participation dans la révolte de l'aristocratie contre d'Etienne le III-ième, il a été obligé de fuir à l'étranger et ses possessions lui ont été confisquées.

Le voivode Petru Rareş le gracie et lui rend les domaines, en le recevant dans le conseil voivodal comme conseiller sans fonction. À l'année 1538 il était parmi les membres du conseil et il s'oppose à l'opinion du voivode d'organiser la lutte pour la défense contre les turcs, qui avaient envahis le pays. Ce pourquoi Petru Rareş l'a enfermé dans la forteresse de Roman, mais il n'a pas eu le temps pour le juger.

Gavril Trotuşan est devenu aussi le chancelier du voivode Etienne le IV-ième, mais il a organisé un complot contre celui-là, en le tuant. Après la mort de celui-là, il est resté comme chancelier, mais arrivant Petru Rareş sur le trône de la Moldavie, il a été pris et tué.

Le chancelier Gavril Trotuşan a été le beau-fils d'ataman Luca Arbore, aiant épousé la fille de celui-ci, Sofica, après ce qu'il avait épousé Ana, l'origine de quelle n'est pas connue, mais sa tombe se trouvant à l'intérieur de l'église de Părhăuți.

Il a édifié l'église de Părhăuți, qui existe aussi aujourd'hui dans ce village près de Suceava, où a-t-il eu aussi ses édifices. Ce dignitaire moldave a-t-il eu capacité de travail et fidèle attachement pour son pays, mais dans la mise en pratique des ses principes s'est-il trompé, ce que lui a apporté jusqu'à la fin la mort par la coupe de sa tête par Petru Rareş à l'année 1541.